

Stemmen in actie: Het inbrengen van de stemmen van leerlingen en hun families bij onderwijskundige besluitvorming

Samenvattend eindrapport

EUROPEAN AGENCY
for Special Needs and Inclusive Education

STEMMEN IN ACTIE

Het inbrengen van de stemmen van leerlingen en hun families bij onderwijskundige besluitvorming

Samenvattend eindrapport

Het European Agency for Special Needs and Inclusive Education (het Agency) is een onafhankelijke en zelfbesturende organisatie. Het Agency wordt medegefinancierd door de ministeries van onderwijs in zijn lidstaten en door de Europese Commissie, door middel van een exploitatiesubsidie van het onderwijsprogramma van de Europese Unie (EU).

Gefinancierd door de Europese Unie. De meningen en standpunten zijn echter uitsluitend die van de auteur(s) en komen niet noodzakelijkerwijs overeen met die van de Europese Unie of de Europese Commissie. Noch de Europese Unie, noch de Europese Commissie kan daar verantwoordelijk voor worden gehouden.

De standpunten die in dit document worden verwoord, komen niet noodzakelijkerwijs overeen met de officiële standpunten van het Agency, zijn lidstaten of de Europese Commissie.

© European Agency for Special Needs and Inclusive Education 2023

Redacteurs: Anthoula Kefallinou en Diana Murdoch

Deze publicatie is een open access-bron. Dit betekent dat de publicatie mag worden geopend, gebruikt en verspreid met een passende verwijzing naar het European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Zie het Open access-beleid van het Agency voor meer informatie: www.european-agency.org/open-access-policy.

U verwijst als volgt naar deze publicatie: European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2023. *Stemmen in actie: Het inbrengen van de stemmen van leerlingen en hun families bij onderwijskundige besluitvorming – Samenvattend eindrapport*. (A. Kefallinou en D. Murdoch, reds.). Odense, Denemarken

Dit werk is gelicentieerd onder een **Creative Commons-licentie Naamsvermelding-NietCommercieel-GeenAfgeleideWerken 4.0 Internationaal**. Deze publicatie mag niet worden gewijzigd of vertaald zonder toestemming van het Agency.

Met het oog op een grotere toegankelijkheid is dit rapport beschikbaar in 25 talen en in een toegankelijk elektronisch formaat op de website van het Agency: www.european-agency.org

Dit is een vertaling van een oorspronkelijke tekst in het Engels. Raadpleeg de oorspronkelijke Engelse tekst in geval van twijfel over de correctheid van de informatie in de vertaling.

ISBN: 978-87-7599-081-8 (Elektronisch)

Secretariaat

Østre Stationsvej 33
DK-5000 Odense C Denemarken
Tel.: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Kantoor Brussel

Rue Montoyer, 21
BE-1000 Brussels België
Tel.: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

Inhoud

Inleiding	5
Fase 1: Het ontwikkelen van het VIA-kader voor zinvolle participatie aan inclusief onderwijs	6
<i>Belangrijke bevindingen uit het beleidsonderzoek</i>	6
<i>Belangrijke bevindingen uit het literatuuronderzoek</i>	7
Fase 2: Het VIA-kader in de praktijk brengen	10
De Stemmen in actie (VIA)-toolkit	12
Kernboodschappen voor beleidsmakers	13
Slotopmerkingen	15
Literatuur	16

Inleiding

Het stimuleren van de participatie van leerlingen en families in de besluitvorming en beleidsontwikkeling is een prioriteit voor Europese en internationale organisaties. De mate waarin er echt rekening wordt gehouden met leerlingen en hun familie bij belangrijke beslissingen die hen aangaan, verschilt echter nog steeds.

De **Stemmen in actie** (VIA)-activiteit, uitgevoerd door het European Agency for Special Needs and Inclusive Education (het Agency), onderzocht hoe de stemmen van leerlingen en hun families op een zinvolle manier kunnen worden betrokken bij onderwijskundige besluitvormingsprocessen. Dit gebeurde naar aanleiding van verzoeken van leden van de Representative Board uit landen van het Agency en in lijn met internationale oproepen en initiatieven voor meer intergenerationele participatie van stakeholders in de onderwijskundige besluitvorming.

VIA had twee hoofddoelstellingen:

- het vaststellen van de achtergrond en onderbouwing van de algemeen erkende noodzaak om de stemmen van leerlingen en families te betrekken bij de besluitvorming;
- het vaststellen van de wijze waarop beleidsmakers en andere stakeholders in de praktijk aan deze noodzaak kunnen voldoen, in verschillende landen en verschillende contexten.

Deze doelstellingen werden in twee opeenvolgende fasen bereikt: Fase 1 bestond uit een literatuuronderzoek, een analyse van de wijze waarop het werk van het Agency in het verleden de stemmen van leerlingen en families heeft laten horen, en een verzameling van relevante voorbeelden uit landen. Fase 2 omvatte diepgaand werk in drie landen (IJsland, Malta en Noorwegen) om effectieve manieren te identificeren en te beoefenen om leerlingen en families erbij te betrekken.

Fasen 1 en 2 hebben de volgende resultaten opgeleverd:

- Een **literatuuronderzoek**, met de conceptuele en empirische achtergrond van VIA (European Agency, 2022a)
- Een **samenvattend rapport**, met een gedetailleerd overzicht van alle VIA-activiteiten en belangrijkste bevindingen (European Agency, 2022b)
- De **Stemmen in actie (VIA)-toolkit**, een online praktische bron, die richting geeft aan actie
- Een **infographic**, ter illustratie van het VIA-kader voor zinvolle participatie aan inclusief onderwijs en de kernboodschappen van de activiteit
- Een video, een video over de stemmen van leerlingen, families en beleidsmakers tijdens een VIA-evenement
- Dit eindrapport, met een samenvatting van de methodologie en belangrijkste uitkomsten van de activiteit.

Fase 1: Het ontwikkelen van het VIA-kader voor zinvolle participatie aan inclusief onderwijs

In fase 1 (2021) heeft het Agency-team de beleids- en academische onderzoeksliteratuur bestudeerd om een solide conceptuele en empirische basis voor de VIA te leggen. Het team heeft ook voorbeelden van het actief betrekken van leerlingen en families bij de besluitvorming verzameld en geanalyseerd uit eerdere werkzaamheden van het Agency en bij **19 Agency-lidstaten**.

De uitkomst van dit werk is het **VIA-literatuuronderzoek** (European Agency, 2022a), dat een gerichte onderbouwing en belangrijk bewijsmateriaal biedt over zinvolle manieren om de stemmen van leerlingen en families te betrekken bij de onderwijskundige besluitvorming.

De bevindingen van het beleids- en literatuuronderzoek wijzen duidelijk op een groeiende erkenning van het belang van het inbrengen van de stemmen van leerlingen en families bij de onderwijskundige besluitvorming. Er is echter een gebrek aan kennis en vaardigheden over hoe dit in de praktijk kan worden bereikt, in verschillende contexten en met verschillende stakeholders.

 Wij zijn degenen die daadwerkelijk op school zitten; wij zouden de belangrijkste stemmen moeten zijn.

(Leerling-vertegenwoordiger, VIA-evenement)

Belangrijke bevindingen uit het beleidsonderzoek

- Het recht van kinderen om gehoord te worden en in overweging genomen te worden in kwesties die hen aangaan, geldt voor ALLE kinderen. Het heeft 30 jaar van herhaaldelijk beleidswerk en schoolpraktijken gekost om de stap te zetten van het erkennen van kinderen als agenten, naar het effectief kunnen uitoefenen van dit recht.
- Families moeten worden geraadpleegd, op voorwaarde dat het principe van het 'belang van het kind' altijd de belangrijkste overweging is bij definitieve beslissingen.
- Kinderen hebben recht op begeleiding en ondersteuning van organisaties, instellingen en gemeenschappen. Families hebben dit recht ook bij het vervullen van hun plichten ten aanzien van kinderen.

- Afstemming van het beleid en samenwerking tussen stakeholders zijn cruciaal om de rechten van kinderen, ouders en families te waarborgen.
- Landen moeten zich inzetten voor het systematiseren en ontwikkelen van effectieve processen voor de participatie en interactie van leerlingen en families in synergie met alle instellingen en stakeholders in alle kwesties die kinderen aangaan.

Belangrijke bevindingen uit het literatuuronderzoek

- Hoewel er een aanzienlijke hoeveelheid literatuur bestaat over stem en de noodzaak voor aandacht voor de stem van leerlingen in de onderwijsretoriek, blijft er een kloof bestaan tussen onderzoek en praktijk.
- Een gebrek aan ethische benaderingen blijkt uit machtsverschillen, een gebrek aan duidelijkheid in doelen, methoden en uitkomsten, en de marginalisatie en het tot zwijgen brengen van sommige stemmen.
- Onderzoek richt zich over het algemeen op betrokkenheid op school- of klasniveau en minder op betrokkenheid bij besluitvorming op beleidsniveau.
- In de onderzoeksliteratuur wordt niet veel aandacht besteed aan intergenerationele participatie of betrokkenheid van de gemeenschap bij het onderwijs.
- Onderzoek naar volwassenen en leerlingen die kwetsbaar zijn voor uitsluiting vindt nog steeds 'geïsoleerd' plaats, gebaseerd op verschillende classificaties en etiketten.
- De actieve betrokkenheid bij participatief onderzoek van meerdere groepen die kwetsbaar zijn voor uitsluiting is beperkt.
- Een beter gebruik van middelen die worden aangeboden door ondersteunende en digitale technologie en door niet-gouvernementele en maatschappelijke organisaties zou de onderzoeksmethoden rond stemmen aanzienlijk kunnen veranderen.

Aanvullend werk in fase 1 heeft geleid tot de ontwikkeling van het VIA-kader voor zinvolle participatie aan inclusief onderwijs. Het kader, geïllustreerd in de **VIA infographic**, heeft vier essentiële elementen: **Ruimte**, **Stem**, **Publiek** en **Invloed**. Deze elementen werden ontleend aan een **model van kinderpacticatie** ontwikkeld door professor Laura Lundy van Queen's University Belfast (**Lundy, 2007**).

Het VIA-kader heeft het model van Lundy toegepast op onderwijscontexten en uitgebreid naar families, naast kinderen en jongeren. Het bouwt ook voort op andere theoretische modellen voor de betrokkenheid van leerlingen en families om bredere ethische overwegingen te integreren (bijv. het werk van **UNICEF, 2020**).

De vier elementen werken interactief en iteratief samen.

Ruimte wordt in het algemeen opgevat als de mogelijkheid om meningen te uiten in een veilige, inclusieve omgeving.

Stem betekent hoe deelnemers hun mening kunnen uiten. Het is bedoeld om te waarborgen dat iedereen zijn mening kan geven op een manier die toegankelijk, relevant, passend en betekenisvol is voor elk individu of elke groep.

Invloed verwijst naar de wijze waarop standpunten worden opgenomen in besluiten en de veranderingen die daaruit voortvloeien, waardoor zinvolle participatie mogelijk wordt.

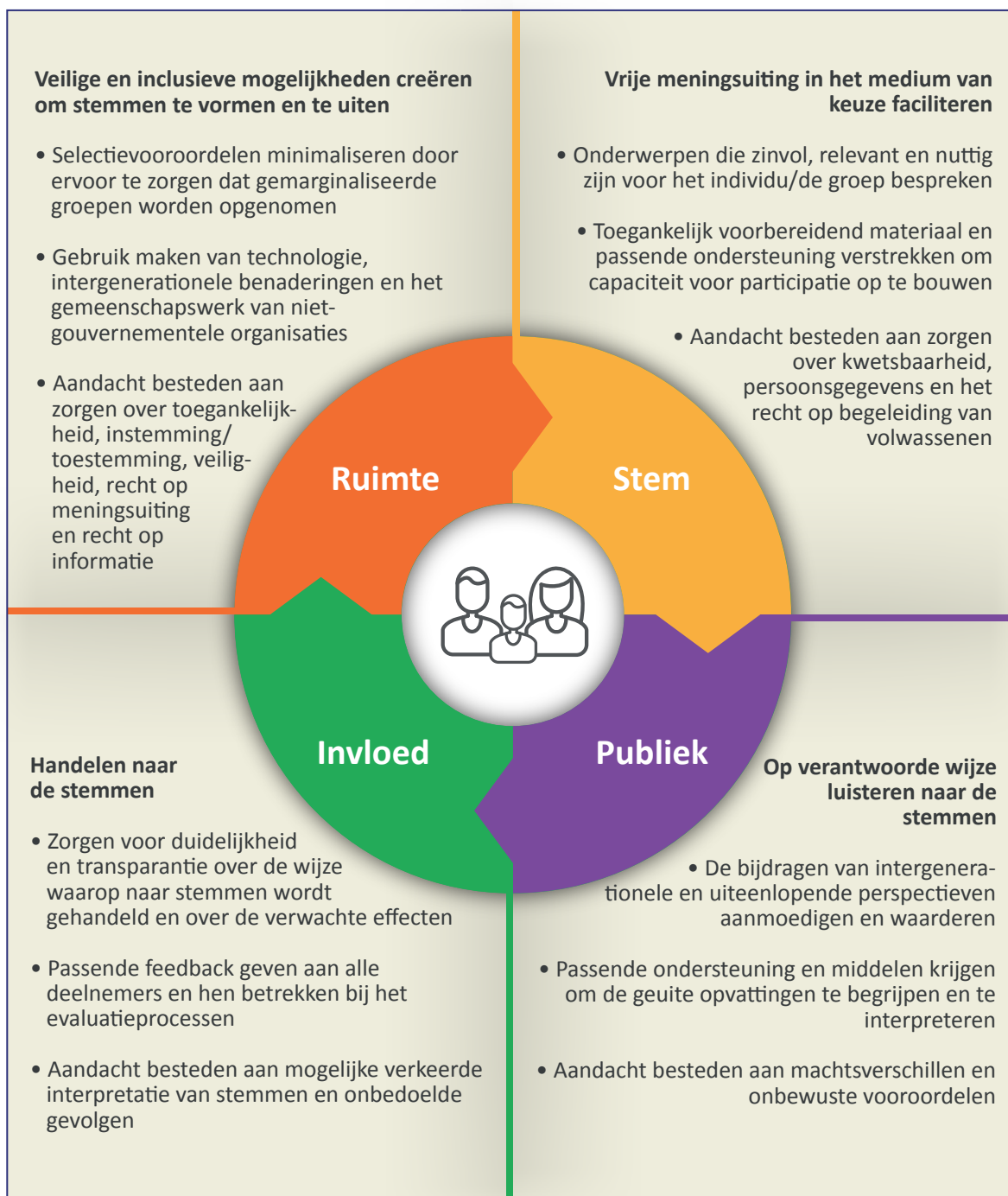

Publiek omvat de rol van de luisteraar in de verslaggeving van de standpunten. Luisteraars moeten in de gelegenheid zijn om de standpunten van anderen op verantwoorde wijze over te brengen.

Een **ethische benadering** loopt als een rode draad door alle aspecten van het kader, om het bewustzijn te vergroten van, en kwesties aan te pakken, zoals toestemming, instemming, toegankelijkheid, kwetsbaarheid, veiligheid, machtsverschillen, vooroordelen en transparantie.

VIA-kader

Afbeelding 1. Het VIA-kader voor zinvolle participatie aan inclusief onderwijs: sleutelementen en ethische overwegingen

Fase 2: Het VIA-kader in de praktijk brengen

In fase 2 (2022) werkten vertegenwoordigers van IJsland, Malta en Noorwegen in een kleine groep en ondernamen zij interactieve landgerichte activiteiten met leerlingen en families. Het VIA-kader gaf vorm aan de methodologie en diende als praktische leidraad voor deze activiteiten.

De betrokkenheid van de landen was gericht op:

- het uitwerken en valideren van de praktische aspecten van het VIA-kader in relatie tot de sleutelementen Ruimte, Stem, Publiek en Invloed;
- het bijdragen aan de ontwikkeling van de VIA-toolkit.

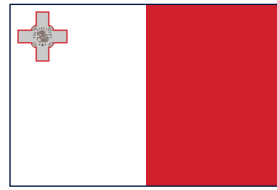
Elk land koos zijn eigen onderwerp en de meest relevante wijze om samen te werken met stakeholders op nationaal of lokaal niveau. Het VIA-team ondersteunde de landen door hen in elke fase te begeleiden met reflectievragen, die ontleend waren aan het VIA-kader. Afhankelijk van het geselecteerde onderwerp en de deelnemers leverde het VIA-team ook gerichte praktische middelen (d.w.z. tools, richtlijnen en geschikte methodologieën).

Aansluitend op de eerste groepsdiscussies ontwikkelde en ondernam elk land zijn geplande activiteit in de eigen nationale context. Alle drie probeerden ze de ervaringen van leerlingen en families met participatie te onderzoeken door middel van verschillende 'uitspraak ontlokkende' activiteiten, zoals leerwandelingen, focusgroepen, interviews of observaties.

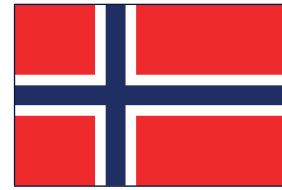

IJsland
Leerwandelingen en
focusgroepen met
leerlingen

Malta
Interviews met families
Activiteiten met
leerlingen

Noorwegen
Observaties
Enquête onder leerlingen
Interviews met
beleidsmakers

Afbeelding 2. Activiteiten in de drie landen

De IJslandse activiteiten waren specifiek gericht op het evalueren van een veelbelovend initiatief dat eerder werd uitgevoerd op een kleine school met een hoog percentage leerlingen met een migrantenachtergrond. Malta evalueerde de implementatie van een beleid om eenheden voor leerlingen met autisme op te richten in reguliere scholen, door input te vragen van leerlingen die in de eenheden werden opgeleid en door hun ouders te interviewen. Noorwegen evalueerde de raadplegingsprocessen en -structuren die op nationaal niveau bestonden met vertegenwoordigers van leerlingen en beleidsmakers.

Degenen onder ons die te maken hebben met een beperking worden vaak opvallend buitengesloten van de dialoog over ons eigen leven.

(Cologon, 2020, p. 2)

Ondanks de verschillen in de doelstellingen, reikwijdte en context van deze landgebonden activiteiten, kwamen er tijdens de groepsdiscussies en reflecties **gemeenschappelijke thema's** naar voren die allemaal te maken hadden met het bereiken van zinvolle participatie:

- Wat het doel van het luisteren ook is, de stemmen moeten komen van diverse leerlingen/families, met **meervoudige identiteiten en complexe ervaringen** in verschillende contexten, eerder dan van een homogene groep.
- Er moet bijzondere aandacht worden besteed aan **teggestelde en conflicterende standpunten** die bestaan tussen verschillende groepen leerlingen/families.
- Praktische en ethische kwesties doen zich voor rond **anonimiteit** en het verkrijgen van **geïnformeerde toestemming of instemming**, vooral bij het werven van leerlingen met verschillende soorten behoeften/toegankelijkheidskwesties.
- Beslissingen en wijzigingen moeten soms 'ter plekke' worden genomen vanwege tijdsdruk of **onverwachte gebeurtenissen**. Het organiseren van persoonlijke bijeenkomsten van leerlingen uit het hele land kan veel tijd en middelen in beslag nemen en moet zorgvuldig worden gepland.
- **Scholen en onderwijzende professionals** kunnen het uiten van de mening van leerlingen en families vergemakkelijken.

- Er moet bijzondere aandacht worden besteed aan de zinvolle participatie van mensen die **kwetsbaar** zijn, **gemarginaliseerd** worden of van wie de stem zelden wordt gehoord.

Deze gemeenschappelijke thema's valideerden belangrijke aspecten van het VIA-kader en de **kernboodschappen** van de activiteit als geheel.

Door het opzetten van activiteiten voor participatie in hun eigen context, met de steun van het Agency, gingen landen op een **meer systematische en reflectieve wijze** nadenken over het proces, met duidelijke aandacht voor en betrokkenheid bij ethische kwesties in alle fasen van de activiteiten.

Door verschillende aspecten van het kader toe te passen, konden landen op een andere manier over participatie denken. Zoals de vertegenwoordiger van Malta opmerkte:

Je zou wat bedenkingen hebben en misschien denken dat dit een echte uitdaging zou kunnen zijn; maar als je een planning maakt en zelfs een aantal 'terugvalposities' hebt, realiseer je dat je die stemmen wel degelijk KAN horen.

(Representative Board-lid van Malta)

Het **samenvattend rapport** (European Agency, 2022b) bevat meer details over de werkzaamheden van de landen. Het kan met name interessant zijn voor landen die zinvolle participatie willen stimuleren.

De Stemmen in actie (VIA)-toolkit

Na afronding van de werkzaamheden in de landen werden alle bevindingen, kernboodschappen, praktische materialen en middelen uit beide VIA-fasen samengevoegd in een online open access-toolkit. De **Stemmen in actie (VIA)-toolkit** biedt praktische benaderingen voor samenwerking met leerlingen en families. Het geeft aan op welke wijze te handelen naar hun stem en deze echt te verankeren in de besluitvorming. Het bevat voorbeelden van de Agency-lidstaten en links naar relevante activiteiten en outputs van het Agency, evenals naar belangrijk onderzoek, beleid en initiatieven van verschillende internationale organisaties.

De toolkit is een dynamisch middel dat bedoeld is om diverse stakeholders op alle niveaus van het onderwijssysteem te ondersteunen om een rol te spelen bij veranderingen in hun scholen, gemeenschappen, regio's en landen. Deze stakeholders kunnen onder meer zijn:

- Leerlingen, families, praktijkmensen en onderzoekers
- Lokale school- en gemeenschapsleiders
- Regionale en gemeentelijke instanties

- Non-profit organisaties
- Nationale beleidsmakers.

Het staat de landen van het Agency vrij om door te gaan met het uploaden van voorbeelden van zinvolle participatie uit hun eigen context.

De toolkit werd gelanceerd tijdens een VIA-evenement in Belgrado, Servië, in mei 2023. Meer dan 80 beleidsmakers, leerlingen en familievertegenwoordigers uit lidstaten van het Agency waren aanwezig. Er werd een overzicht gegeven van de VIA-activiteit en de deelnemers namen deel aan interactieve activiteiten, waarbij ze kwesties en uitdagingen bespraken rond het mogelijk maken van zinvolle participatie. Tijdens het evenement werd een video gemaakt met de stemmen van volwassenen en leerlingen die hun mening gaven over hun deelname aan de VIA-activiteit.

Afbeelding 3. Een gezamenlijke presentatie door een leerling en een beleidsmaker op het VIA-evenement

Kernboodschappen voor beleidsmakers

Het bewijs van VIA toont aan dat, hoewel de participatie van leerlingen en families in de besluitvorming een dringende kwestie is op de agenda's van onderwijsbeleidsmakers, het beleid niet is omgezet in de praktijk. Om duurzame veranderingen teweeg te brengen, moeten **beleidsmakers een dialoog op gang brengen** om ervoor te zorgen dat de stem van leerlingen en families deel uitmaakt van het veranderingsproces.

De VIA-activiteit heeft **acht kernboodschappen** vastgesteld om een zinvolle participatie van leerlingen en families mogelijk te maken. Hoewel de boodschappen gericht zijn op beleidsmakers en andere professionals en organisaties in machtsposities, kunnen ze als referentie dienen voor alle stakeholders in het onderwijs.

1. Het systematiseren van processen voor zinvolle participatie van leerlingen en families op nationaal, regionaal en lokaal/gemeenschapsniveau

Beleid met betrekking tot de rechten van leerlingen en families moet duidelijke processen aangeven voor de implementatie in het hele onderwijssysteem, ontwikkeld door middel van sectoroverschrijdende samenwerking. Het is belangrijk om de rol van de families te erkennen in het ondersteunen en toelaten van de stem van leerlingen om gehoord en betrokken te worden in de besluitvorming.

2. Meer participatie bij het vormgeven van wetgeving en beleid

Participatie van leerlingen en families op beleidsniveau moet oprecht zijn, niet symbolisch. Groepen en individuen die voorheen niet in staat waren om beleidsbesluiten te beïnvloeden die gevolgen hebben voor hen, hun peers, hun scholen en hun gemeenschappen, moeten er actief bij worden betrokken.

3. Een ethische benadering gebruiken in alle fasen van participatie

Ethische benaderingen zijn van toepassing op kwesties als toestemming van deelnemers, veiligheid en privacy. Ze houden rekening met de wijze waarop stemmen worden verkregen, geregistreerd, gerapporteerd en toegepast, of deze benaderingen leerlingen en/of families ten goede komen en hoe openlijk informatie wordt overgedragen. Het is belangrijk om machtsongelijkheid bij participatie aan te pakken.

4. Gemarginaliseerde, ongehoorde en tot zwijgen gebrachte stemmen identificeren en erbij betrekken

Beleidsmakers moeten samenwerken met scholen en gemeenschappen om de stem van mensen in gemarginaliseerde groepen te identificeren en erbij te betrekken. Ze moeten de onderlinge afhankelijkheid tussen jongeren en volwassenen erkennen en de rol van families erkennen in de ontwikkeling en bevestiging van de stem van leerlingen in onderwijskwesties.

5. Zich bewust zijn van de complexiteit van diverse groepen en elkaar kruisende identiteiten

Alle stakeholders moeten in gedachten houden dat groepen bestaan uit unieke individuen. Het is van essentieel belang om te overwegen dat leerlingen en families meerdere identiteiten en contexten kunnen hebben die hun perspectieven kruisen en vormgeven. Leerlingen of families die kenmerken of 'etiketten' delen, hebben nog steeds hun eigen ervaringen en stemmen. Deze benadering kan leiden tot veranderingen die alle leerlingen en alle families ten goede komen.

6. Een breed scala aan modellen, benaderingen en middelen gebruiken om iedereen in staat te stellen zinvol te participeren

Om tegemoet te komen aan de diversiteit van leerlingen en families, is het belangrijk om te putten uit een scala aan middelen en te zorgen voor gelijkwaardigheid in elke fase. Organisatoren van programma's en beleidsmakers kunnen verwijzen naar verschillende conceptuele modellen om participatieve activiteiten in beleid en praktijk te ontwerpen. Deze modellen bevatten vaak punten voor reflectie en discussie en praktische overwegingen en richtlijnen. Technologie biedt flexibiliteit om zinvolle participatie op verschillende manieren te ondersteunen.

7. Capaciteit opbouwen voor zinvolle participatie en actief luisteren

Stakeholders in leidinggevende posities hebben niet alleen de verantwoordelijkheid om mogelijkheden voor zinvolle participatie op alle niveaus te faciliteren, maar ook om de capaciteit van leerlingen en families om te participeren te ontwikkelen. Het is van vitaal belang om leerlingen en families op de juiste manier te ondersteunen bij het ontwikkelen van de kennis, vaardigheden en het begrip die nodig zijn om te participeren.

8. Relaties met niet-gouvernementele en maatschappelijke organisaties bevorderen

Belangengroepen, verenigingen en lokale en internationale organisaties zijn belangrijk bij het vergroten van het bewustzijn van de rechten en behoeften van groepen die over het hoofd worden gezien. Deze organisaties doen vaak onderzoek naar deze kwesties en produceren toegankelijke, praktische middelen over stemmen en participatie. Deze middelen, waarvan sommige in de **VIA-toolkit** staan, kunnen worden toegepast bij het nemen van besluiten en het maken van beleid voor inclusief onderwijs. De mogelijke voordelen van het ontwikkelen van synergieën en manieren om met deze sectoren samen te werken zijn een belangrijke overweging voor beleidsmakers.

Slotopmerkingen

De VIA-activiteit leverde bewijs over enkele van de wijzen waarop participatieve beleidsvorming in het onderwijs zinvol en duurzaam kan worden. Ze stelde het VIA-kader voor zinvolle participatie aan inclusief onderwijs, dat is opgenomen in de VIA-toolkit, voor als een reflectiemiddel om stakeholders in staat te stellen de uitdagingen en belemmeringen voor participatie in besluitvormingsprocessen aan te pakken.

VIA benadrukte het belang van **intergenerationele benaderingen**, waarbij leerlingen, families en onderwijsbeleidsmakers op alle niveaus samenwerken. Als oplossing wordt een **top-down beleidsbenadering voorgesteld, ondersteund door bottom-up initiatieven** op lokaal en schoolniveau.

Deze gecombineerde benadering biedt een manier om het bewustzijn van gemarginaliseerde en zwijgende stemmen te vergroten en hun actievere participatie te

bevorderen. Tegelijkertijd stelt ze een meer democratische en directe wijze voor om beleid te ontwerpen en te implementeren, door beleidsmakers te betrekken bij interactieve, stemgeoriënteerde activiteiten met leerlingen en families op lokaal niveau.

Hopelijk kunnen de VIA-activiteit en de kernboodschappen voor het systematischer betrekken van leerlingen en families bij de onderwijskundige besluitvorming bijdragen aan het creëren van een echte cultuur van luisteren en handelen naar stemmen.

Literatuur

Cologon, K., 2020. 'Is inclusive education really for everyone? Family stories of children and young people labelled with "severe and multiple" or "profound" "disabilities"' [Kan iedereen echt inclusief onderwijs volgen? Familieverhalen van kinderen en jongeren met het label "ernstig en meervoudig" of "ernstig" gehandicapt], *Research Papers in Education*, 37 (3), 395–417

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2022a. *Voices into Action – The Voices of Learners and their Families in Educational Decision-Making: Literature Review* [Stemmen in actie – Het betrekken van de stemmen van leerlingen en hun families bij onderwijskundige besluitvorming: Literatuuronderzoek]. (D.C. Murdoch, A. Mangiaracina en A. Kefallinou, reds.). Odense, Denemarken

European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2022b. *Voices into Action: Promoting learner and family participation in educational decision-making* [Stemmen in actie: Het stimuleren van de participatie van leerling en familie bij onderwijskundige besluitvorming]. (A. Kefallinou, D.C. Murdoch, A. Mangiaracina en S. Symeonidou, reds.). Odense, Denemarken

Lundy, L., 2007. "'Voice' is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child' ["Stem" is niet genoeg: Conceptualisering van artikel 12 van het VN-Verdrag inzake de Rechten van het Kind], *British Educational Research Journal*, 33 (6), 927–942

UNICEF, 2020. *Engaged and Heard! Guidelines on Adolescent Participation and Civic Engagement* [Betrokken en gehoord! Richtlijnen voor participatie en maatschappelijke betrokkenheid van adolescenten]. New York: UNICEF

Secretariaat:

Østre Stationsvej 33
DK-5000
Odense C
Denemarken
Tel.: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Kantoor Brussel:

Rue Montoyer 21
BE-1000
Brussel
België
Tel.: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org